

Vojtěch Hodboď: Rozvoj mediální gramotnosti mladistvých prostřednictvím reflexe mediální zkušenosti

Posudek disertační práce

Předkládaná disertační práce se věnuje několika klíčovým a velmi aktuálním tématům – mediální zkušenosti mladých lidí, konceptu mediální gramotnosti a jeho proměnám a reflexi obojího v pedagogice. Práce a výzkum, na kterém je založená, tak reagují na aktuální společenské diskuse o vlivu médií na generaci dospívajících, která se poměrně intenzivně vede ve veřejném i mediálním prostoru a jak Vojtěch Hodboď sám upozorňuje, má tendenci se soustředit především na negativní aspekty používání médií. Jeho výzkum tak nabízí velmi potřebnou, cennou, a přitom vzácnou perspektivu samotných mladistvých a zkoumá jejich motivace a prožívání života v mediální realitě.

Téma práce, jeho aktuálnost, zasazení do současného kontextu a také promyšlenost a praktickou aplikovatelnost (zejména pro vyučující na středních školách zajímající se o mediální gramotnost) považuji za jednu z největších předností předkládané disertační práce – autor v ní přináší data a poznatky, které jsou v českém prostředí nové a zároveň v akademické i veřejné debatě citelně chybí. Nemám tím na mysli, že by se samotná mediální gramotnost a mediální zkušenosti mladých lidí diskutovaly málo, nicméně diskutují se velmi často právě stylem „o nás bez nás“, vůči kterému se autor aktivně vymezuje. Nechat zaznít hlasy a prožitky těch, kterých se tato diskuze týká, tak jak to Vojtěch Hodboď dělá, je tedy více než potřebné.

Práce je dobře promyšlená, velmi pečlivě zpracovaná a srozumitelně napsaná, zároveň je založená na vlastním empirickém výzkumu autora, který je rámován již existujícími teoriemi, přináší vlastní originální poznání a nepochybně tedy splňuje formální nároky kladené na disertační práci.

Některé dílčí aspekty práce ale považuji za nedotažené a částečně matoucí. Níže se pokusím vysvětlit, o které aspekty se konkrétně jedná, postupně dle jednotlivých kapitol a podkapitol práce.

1. Teorie

Teoretická část je založená především na dvou významných konceptech – mediální zkušenosti a mediální ekologii, které považuji za dobře zvolené a promyšlené. Nicméně tyto dva koncepty jsou rámovány konceptem pozdní modernity (konkrétně Giddens, Bauman aj). Aniž bych chtěla jakkoliv snižovat důležitost těchto základních postav sociologické teorie, musím autorovi nutně položit otázku – do jaké míry můžeme např. Giddense a koncept ontologického bezpečí aplikovat v roce 2024? Podobně např. Baumanův koncept tekuté modernity byl mnohokrát kritizován, dekonstruován, re-aplikován...což neznamena, že ho máme zahodit, ale že by tyto debaty a kritické reflexe měly být v práci obsažené. Výzkum prováděný v roce 2020 nelze dle mého názoru rámovat sociologickou teorií 90.let 20.století, aniž bychom jí podrobili kritice. Fakt, že teoretická část práce odkazuje v drtivé většině případů na literaturu do roku 2010 považuji za problematický, mj. právě proto, že oblast médií je tak extrémně dynamická a velká část dnešní mediální reality v době Giddense ani Baumana prostě neexistovala. Zároveň jak sociologie, tak mediální studia, tak filozofie vyprodukovaly v posledních letech poměrně velké množství literatury a nových teorií, které se rychlé změny mediálního prostředí (a naší ne tak rychlou schopnost adaptace na ně) snaží konceptuálně zachytit a vznikají celé nové obory zaměřující se na současné aspekty našich mediálních zkušeností jako je platformizace (José Van Dijck), algoritmická kultura (Ted Striphas), polymediální realita a prolínání online a offline sfér (Daniel Miller). Netvrdím, že je nutné zrovna

tyto autory číst a citovat, spíše dávám příklady, nicméně tím, že se teoretický aparát zastavuje cca v roce 2010, tak práci unikají všechna tato podstatná témata, která přece pravděpodobně mají na mediální zkušenost mladistvých a její reflexi vliv. Domnívám se proto, že pozdní modernita je v tomto případě jako základní konceptuální rámec práce spíše nedostatečná a příliš obecná a zasloužila by si doplnění a kritickou reflexi.

Podobně tak například autor na str. 31 vyjmenovává různé charakteristiky mediální konzumace mladistvých na základě dat z roku 2011 (kdy ale účastníci jeho výzkumu nebyli ještě ani ve školce a mediální realita byla podstatně jiná). Přitom základní data o používání různých médií, věkovém rozvrstvení a specificky mladých lidech i z ČR k dispozici jsou (má je například v práci citovaný David Šmahel a jeho tým).

Z výše uvedeného pak vyplývají různé další dílčí nedostatky v různých částech práce – například jenom velmi letmé zmínky o participativní kultuře, prosumerismu, které by přitom pro mediální zkušenosti mladistvých mohly být určující, atd (z toho pak vzniká například i určité analytické zmatení, kdy je později v prezentaci výsledků výzkumu zcela stejně a bez rozlišování přistupováno k různým typům mediální spotřeby jako je např. poslech hudby vs. komunikace na soc. sítích – nepřipadá mi, že by pojem „mediální zkušenost“ mohl být tak flexibilní, že může tyto věci všechny obsáhnout bez jakékoliv diferenciaci na úrovni analýzy. Playlisty na Spotify a chaty na Instagramu přece mají zcela odlišné sociální a kulturní funkce, není to to samé, nelze to takto kategoricky zploštit, viz níže).

Mám jednu připomínku (nikoliv kritickou, spíše zvědavou) ke konceptu mediální zkušenosti – autor zmiňuje jednou větou Couldryho a mediální praktiky. Proč je koncept mediální zkušenosti užitečnější, v čem pomáhá lépe uchopit analyzované téma než právě teorie praktik a mediálních efektů? Při čtení práce mě často napadlo, že právě mediální praktiky by byly velmi vhodné jako teoretický/analytický rámec, důvody se od něj držet dále mohou být velmi relevantní, ale zasloužily by si více rozpracovat.

2. Metodologie

K metodologické části mám spíše formální připomínky. Domnívám se, že na úrovni dizertační práce už není nutné na prostoru několika odstavců vysvětlovat, co je to reflexivní tematická analýza nebo jak probíhá etnografický výzkum, když se jedná o jedny z nejčastěji používaných metod analýzy/vytváření dat (ale to je spíše kosmetický nedostatek).

Vojtěch Hodboď zvolil jako hlavní metodologickou perspektivu participativní akční výzkum, což považuji za další velkou přednost práce. PAR je zatím v českém prostředí poměrně málo používaný, nicméně k tématu práce se skvěle hodí a autor jej má zjevně velmi dobře, pečlivě a dopodrobna promyšlený, je si vědom jeho předností i limitů.

Co mi ale naopak v metodologické části chybí je samotný analytický postup – není zcela zřejmé jakým způsobem autor dospěl k analytickým kategoriím/tématům, podle kterých je strukturovaná diskuze výsledků, jak probíhalo kódování? K tomuto dotazu mne vede i fakt, že v metodologické části jsou vyjmenované tři různé typy dat – terénní poznámky a deníky jako výsledek zúčastněného pozorování, přepisy rozhovorů a dokumenty psané účastníky výzkumu v rámci jejich vlastní reflexe. V analytické části ale pak tato data splývají dohromady a zdá se mi, že ta etnografická vlastně úplně chybí – viz níže.

3. Analýza/zjištění

Z analytické části vyplývá, že autor uplatňuje nejširší možnou definici toho, co je možné považovat za médium, či mediální text. První analytická část (téma 1 – téma 3) tak v podstatě analyzuje něco, co bych nazvala mnohem spíše kulturní spotřebou než mediální konzumací. Je ale písnička na Spotify, video na YouTube, konverzace s kamarádem nebo Google mapy stejný typ mediálního textu a pokud není, v čem je to jiné, jak jsou jednotlivé typy provázané mezi sebou, co je spojuje, co odlišuje? Zde mi chybí aplikace konceptu mediální ekologie, skrze který je možné zachytit, že různé typy mediálních textů produkují různé typy mediálních zkušeností, které jsou v nějakém vzájemném vztahu a nějak se vzájemně ovlivňují.

V textu se nijak nerozlišuje mezi jednotlivými typy dat – není jasné, zda použité citace jsou z rozhovorů nebo z dokumentů vytvářených účastníky (což je ale podstatné pro interpretaci). Zároveň data ze zúčastněného pozorování v textu víceméně úplně chybí. Autor zmiňuje terénní deníky a poznámky, ale nikde z nich necituje, nijak s nimi nezachází – analytická část vychází pouze z citací účastníků. V metodologické části si přitom autor správně všímá, že jak PAR tak zúčastněné pozorování jsou metody extrémně citlivé a náročné na reflexivitu výzkumníka – o to paradoxnější mi připadá, že tato reflexe v analytické části úplně absentuje. Autor textu je v této části nepřítomný, jeho zkušenost (jako výzkumníka ani jako účastníka) není reflektována vůbec nijak.

Zároveň etnografie se z principu zaměřuje na „mikro“ zkušenost na úrovni každodennosti – ta ale v textu také není. O účastnících výzkumu se nepíše téměř nic, v textu jsou jejich citace, ale nemají žádný kontext – proč zrovna Ester má tuto zkušenost a proč má Sofie jinou? Troufla bych si dokonce říct, že je *podstatou* etnografického výzkumu, že tento každodenní kontext zprostředkovává. Proto mi nezbyvá než usoudit, že předkládaná práce prostě etnografická není a považuji tak za problematické, že autor s metodou zúčastněného pozorování operuje v metodologii, protože se zdá, že jí prostě nepoužil. Nemusí to být problém, protože rozhovory a dokumenty zjevně poskytly dostatek bohatých dat – nicméně tento rozpor mezi tím, co autor metodologicky vymezuje a co nakonec skutečně v práci předkládá, považuji za její nejzávažnější nedostatek.

K metodologii ještě další nikoliv kritická, ale zvědavá poznámka – na str. 66 se zmiňuje, že pro některé účastníky bylo nepřírodné/složitě provádět reflexi skrze psaní. Proč jim výzkumník neumožnil jiný druh reflexe – video, hlasový záznam? S těmito typy materiálů by si tematická reflexivní analýza přece snadno poradila.

4. Diskuze/závěr

K této části mám pouze poznámku ohledně limitů práce – je zmíněno, že většina účastníků neměla zkušenost s negativními jevy jako je např. vydírání, online násilí atd. Nemůže to být dané také tím, že studovaná škola je soukromá pražská škola a její studentstvo tedy velmi specifická a do jisté míry privilegovaná skupina? Tento aspekt by možná v diskuzi mohl být více rozebraný.

Závěr práce je jinak velmi srozumitelný a dle mého zcela oprávněně upozorňuje na to, co práce přináší nového a že do jisté míry skutečně zaplňuje „volné místo“ na mapě, minimálně v rámci českého prostředí, ale s potenciálem přispět i k mezinárodní diskuzi.

I když by to tak přes výše uvedené obsáhlé výtky nemuselo vypadat, celkově považuji dizertační práci Vojtěcha Hodbodě za kvalitní, pečlivě zpracovanou a potenciálně přínosnou pro české i mezinárodní akademické prostředí. Ráda bych, aby při obhajobě zaznělo vyjasnění teoretických

a metodologických nejasností, které výše rozebírám, ale tak jako tak doufám, že Vojtěch Hodbod' bude ve svém výzkumu dále pokračovat a držím mu do budoucna palce.

V Praze dne 17.7.2024

Marie Heřmanová